

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КРЕДИТНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

У статті показано, що для мінімізації ступеня ризику в комерційних банках при прийнятті рішень щодо надання інвестиційного кредиту враховуються всі чинники ризику. У комерційному банку управління ризиками здійснюється шляхом розробки, затвердження та упровадження відповідних норм та процедур, спрямованих на оптимізацію співвідношення рівня ризиків та прибутковості операцій банку.

Ключові слова: *інвестиційний кредит, комерційний банк, управління ризиками, моніторинг.*

Банки займають особливе місце в економіці, забезпечуючи рух істотної частини грошових потоків в економічній системі та впливаючи на всі стадії суспільного відтворення, тим самим задаючи темпи економічного розвитку. Участь банків в інвестиційному процесі, виходячи з загальноприйнятих підходів, можна розглядати з двох точок зору – інвестиційні вкладення в економіку, тобто власне банківські інвестиції, і надання послуг інвестиційного характеру.

Теоретичні та методологічні аспекти інвестиційного кредитування в процесі управління банківськими ризиками відображені в працях провідних вітчизняних учених В.І.Грушка, О.В. Васюренка, А.Я.Кузнєцової, А.М.Мороз, А.А.Пересади, Л.О.Примостки, Б.І.Пшика, С.К.Реверчука, М.І.Славука та інших.

Перш ніж перейти до безпосереднього розгляду теоретичних аспектів інвестиційного кредитування, розглянемо базові положення кредитування. Кредит – позичковий капітал банку у грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання [1 с. 23].

Суб'єкти господарської діяльності можуть використовувати такі форми кредиту: комерційний, інвестиційний, лізинговий, іпотечний, банківський, бланковий, консорціумний.

Комерційний кредит - це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних фондів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності. Учасники кредитних відносин при комерційному кредиті регулюють свої господарчі відносини і можуть створювати платіжні засоби у вигляді векселів - зобов'язань боржника сплатити кредиторі зазначену суму у визначений термін.

Об'єктом комерційного кредиту можуть бути реалізовані товари, виконані роботи, надані послуги, щодо яких продавцем надається відстрочка платежу.

Погашення комерційного кредиту може здійснюватися шляхом:

- сплати боржником за векселем;
- передачі векселя відповідно до чинного законодавства іншій юридичній особі (крім банків та інших кредитних установ);
- переоформлення комерційного кредиту на банківський.

У разі оформлення комерційного кредиту не за допомогою векселя погашення такого кредиту здійснюється на умовах, передбачених договором сторін.

Лізинговий кредит представляє собою відносини між юридичними особами, які виникають у разі оренди майна і супроводжуються укладанням лізингової угоди. Лізинг є формою майнового кредиту. Об'єктом лізингу є різне рухоме (машини, обладнання, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка) та нерухоме (будинки, споруди, система телекомунікацій та ін.) майно [5 с. 37]. Суб'єктами лізингу можуть бути лізингодавець (суб'єкт господарювання, що є власником об'єкта лізингу і здає його в оренду), користувач (суб'єкт, що домовляється з лізингодавцем на оренду про набуття права володіння та розпорядження об'єктом лізингу у встановлених лізинговою угодою межах), виробник (підприємство, організація та інші суб'єкти господарювання, які здійснюють виробництво або реалізацію товарно-матеріальних цінностей).

Іпотечний кредит - це особливий вид економічних відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна. Кредиторами з іпотеки можуть бути іпотечні банки або спеціальні іпотечні компанії, а також комерційні банки. Позичальниками можуть бути юридичні та фізичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки або мають поручителів, які надають під заставу об'єкти

іпотеки на користь позичальника [4, с. 19]. Предметом іпотеки при наданні кредиту доцільно використовувати: жилі будинки, квартири, виробничі будинки, споруди, магазини, земельні ділянки, що є власністю позичальника і не є об'єктом застави за іншою угодою.

Комерційний банк може надавати бланковий кредит тільки в межах наявних власних коштів (без застави майна чи інших видів забезпечення - тільки під зобов'язання повернути кредит) із застосуванням підвищеної відсоткової ставки надійним позичальникам, які мають стабільні джерела погашення кредиту і перевірений авторитет у банківських колах.

Кредит може надаватися позичальнику банківським консорціумом такими способами:

а) шляхом акумулювання кредитних ресурсів у визначеному банку з подальшим наданням кредитів суб'єктам господарської діяльності;

б) шляхом гарантування загальної суми кредиту провідним банком або групою банків. Кредитування здійснюється залежно від потреби в кредиті;

в) шляхом зміни гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі в консорціумній операції [2, с. 12].

Кредитні операції - це відношення між кредитором і дебітором (позичальником) із приводу наданих (одержання) у тимчасове користування коштів, їхнього повернення й оплати. При цьому мається на увазі саме утримання дій учасників відношення, насамперед банківських робітників.

Кредитні операції банків і кредитних заснувань у першому наближенні діляться на: активні і пасивні. Інакше кажучи, кредитні операції містять у собі: позичкові операції і депозитні операції.

Позичкові операції - це дії робітників банку (кредитних заснувань) по наданню і (або) одержанню кредитів, їхньому поверненню й оплаті відповідних відсотків, а депозитні операції - дії тих же робітників по розміщенню і (або) притягненню до себе внесків, їхньому поверненню й оплаті відсотків, що заподіються.

Основний предмет позичкових операцій - кредит (позичка) як визначена сума грошей, що видається (утворюється), повертається, оплачується, відповідно депозитних операцій - внесок (депозит) як сума грошей і (або) інших цінностей (цінних паперів), що поміщається (застосовується), повертається, у необхідних випадках оплачується.

На думку Бланка І.О. [3, с. 27], інвестиційний кредит - це економічні відносини між кредитором та позичальником з приводу фінансування інвестиційних заходів на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка, а інвестиційне кредитування - це кредитний процес, що включає сукупність механізмів реалізації кредитних відносин в інвестиційній сфері. Ці відносини характеризуються рухом вартості (позичкового капіталу) від кредитора до позичальника та в протилежному напрямку. Їх специфічною особливістю є те, що вони мають інвестиційний характер, а саме:

а) об'єктом такого кредитування виступає не позичальник, а його інвестиційні наміри (інвестиційний проект), отже у кредитора виникає необхідність в детальному аналізі техніко-економічного обґрунтування інвестиційних заходів, що кредитуються;

б) відсоток з інвестиційного кредиту не повинен перевищувати рівень доходності за інвестиціями;

в) строк інвестиційного кредиту залежить від строку окупності інвестицій, отже він може бути короткостроковим, середньостроковим та довгостроковим;

г) інвестиційна позичка може бути видана з пільговим терміном відшкодування (на строк реалізації інвестицій), впродовж якого сплачуються лише проценти за кредит, а основна сума боргу відшкодовується у наступні періоди часу.

Особливістю банківського інвестування шляхом кредитування, яка відрізняє його від інвестування іншими суб'єктами, є те, що воно повинне одночасно відповідати вимогам законодавчо-нормативних документів, які регламентують здійснення інвестиційної діяльності в Україні в цілому, і нормативних актів, які регулюють банківську діяльність у частині кредитування. Відмінною рисою банківського інвестиційного кредитування є і те, що право на об'єкт інвестування закріплене за позичальником і після реалізації інвестиційного проекту та розрахунків з банком-кредитором, банк не може пред'являти права на даний об'єкт як на свою власність на відміну від інвестування шляхом придбання акцій.

Використання банківського кредиту як джерела інвестування є одним з дієвих чинників активізації інвестиційної діяльності. Визначальним критерієм ідентифікації банківського кредиту як інвестиційного ресурсу є його спрямування на відтворення капіталу позичальника в розширених масштабах. Відповідно, сферу інвестиційного банківського кредитування становлять кредити, які вкладаються у забезпечення наступного збільшення вартості за рахунок будівництва, реконструкції, модернізації, тобто створення нових потужностей сфери виробництва й обігу.

Розглянемо сутність інвестиційного проекту. Інвестиційна діяльність здійснюється у формі розробки та реалізації окремих інвестиційних проектів. Старіков О.Ю. пропонує визначати інвестиційний проект як план вкладання активів у основні і оборотні засоби, управління цим процесом та отримання вигоди; проект має специфічні цілі, бюджет та очікувані результати і може існувати у вигляді задуму, оформлений документально чи в електронному вигляді [6, с.229]. Це визначення враховує те, що інвестиційний проект може передбачати вкладення як в основні, так і в оборотні засоби, і здійснюватися не лише в грошовій формі.

Отже, інвестиційне кредитування можна визначити як фінансування діяльності, направленої на придбання, створення, реконструкцію, модернізацію об'єктів, у результаті чого виникає потік доходів, які забезпечують повернення банківських коштів і оплату за користування ними відповідно до принципів кредитування (терміновість, платність, повернення, забезпеченість, цільове використання).

Вагомим фактором, що впливає на прийняття рішення щодо кредитування у комерційному банку (як і у інших) є ризик. Довгостроковому кредитуванню властиві ризики досить широкого спектра: економічні, політичні, технічні, юридичні, природні, соціальні, виробничі тощо.

Значний термін кредитування, неоднозначність поведінки ряду факторів у довгостроковій перспективі можуть суттєво вплинути на майбутній розвиток подій, пов'язаних з діяльністю підприємства, у тому числі реалізацією інвестиційного проекту.

Для мінімізації ступеня ризику в комерційному банку при прийнятті рішень щодо надання інвестиційного кредиту враховуються такі чинники проектного ризику:

1. Ситуація на ринку. Прогноз майбутніх грошових потоків базується на маркетинговому плані проекту. Саме в маркетинговому плані визначаються та обґрунтовуються: прогнозний обсяг продажу в натуральному вимірі, ціноутворення та динаміка цін, обсяг виручки від реалізації, структура витрат та прибутковість проекту тощо. І як результат — обсяги майбутніх чистих грошових надходжень. Тому при аналізі інвестиційного проекту основні зусилля фахівців досліджуваного банку зосереджені не тільки на перевірці фінансового стану підприємства, що має на меті отримати інвестиційний кредит (який, безумовно, є важливим підсумковим розділом проекту), скільки на визначенні:

- прогнозу обсягів ринків збуту (внутрішніх та зовнішніх) та їх динаміки;
- ринкової частки підприємства на цих ринках;
- динаміки конкурентного середовища;
- поведінки основних конкурентів на ринку;
- прогнозу динаміки цін на сировину, енергоносії, комплектуючі тощо;
- ціноутворення;
- прийнятих допущень тощо.

Невизначеність поведінки цих чинників у довгостроковій перспективі значно вища, ніж за короткострокового кредитування підприємства. Тому роль аналізу та прогнозу динаміки ринкових факторів є одним із вирішальних складових оцінки інвестиційного проекту

2. Кадри. Кадрове забезпечення є, безумовно, однією з найважливіших складових успішного здійснення проекту. Проект впроваджують та експлуатують люди. Тому особисті якості топ-менеджменту, ключових фахівців, їх кваліфікація та досвід мають значний вплив на клієнтську базу, ринкові позиції, фінансову стабільність підприємства тощо. Але навіть якщо підприємство на початку роботи над проектом має відмінний топ-менеджмент, який розробив проект і є здатним його реалізувати у повному обсязі, у довгостроковій перспективі можливі небажані як для підприємства, так і кредитора зміни: звільнення, конфлікти, втрата працездатності, переорієнтація на вирішення інших завдань, виділення частки бізнесу тощо. Ймовірність таких змін у короткостроковій перспективі діяльності підприємства є значно нижчою; крім того, наслідки таких змін легше нейтралізувати

3. Фінанси. Підприємство протягом тривалого часу (як правило, кілька місяців) здійснює інвестиції в реалізацію проекту, не маючи від нього ніякої віддачі. Інвестуються, у тому числі, запозичені кошти, за використання яких кредитору мають сплачуватись проценти. Більше того, з початком експлуатації проекту, як правило, пов'язане збільшення оборотного капіталу. Джерелом такого збільшення найчастіше також є кредитні кошти. Тобто поточний фінансовий стан підприємства повинен мати суттєвий запас міцності у тому числі для того, щоб витримати можливе скорочення обсягів наявного бізнесу у зв'язку з вилученням частини ресурсів на цілі впровадження проекту, сплати винагороди банку за використання кредиту тощо. Тому фінансове планування протягом першого року реалізації проекту доцільно здійснювати на щомісячній основі

4. Юридичний чинник. Суттєвий вплив на ризики проекту може мати коло питань, пов'язаних: — із стабільністю правового середовища у довгостроковій перспективі. Зміни економічного законодавства

можуть мати негативний вплив на впровадження та експлуатацію проекту; — відведенням земельних ділянок, наявністю та чинністю дозволів, погоджень, рішень, пов'язаних з проектом; — умовами та дисципліною здійснення контрактів, особливо зовнішньоекономічних; — правом власності на майно, що створюється/купується. Ці ризики також розподілені у часі. Тому кваліфіковане опрацювання юридичних питань, а також пов'язаних з цим ризиків є важливою складовою оцінки будь-якого інвестиційного проекту

Високий рівень дохідності, як правило, супроводжується висока мінливість фінансових показників або, іншими словами, високий рівень систематичного ризику. Систематичний ризик неможливо диверсифікувати. Він властивий усім підприємствам та галузям, впливає на всі ринки. Отже, складовими систематичного ризику, які враховуються фахівцями досліджуваного банку при прийнятті рішення щодо надання інвестиційного кредиту є діловий ризик та фінансовий ризик.

1. Діловий ризик. Діловий ризик властивий будь-якій підприємницькій діяльності. Його можна розглядати як невизначеність щодо обсягу майбутніх доходів підприємства. Рівень ділового ризику, а отже, доходи, не є постійними у часі внаслідок дії ряду факторів. На макроекономічному рівні на нього впливають, наприклад, періоди посилення інфляції або періоди зростання/спаду виробництва. Не однаковий він також для різних галузей та підприємств. Галузі, які суттєво залежать від загальноекономічного стану, характеризуються значним діловим ризиком (наприклад, виробництво сталі або автомобілів). Водночас галузі, пов'язані, наприклад, із виробництвом продуктів харчування, навпаки, мають невисокий діловий ризик, оскільки на потреби людей у їжі не так суттєво впливає загальний стан економіки. На галузевому рівні діють фактори конкуренції між виробниками однотипної продукції, зміни механізмів державного регулювання тощо.

2. Фінансовий ризик. Протягом певного періоду часу підприємство може не відчувати гострої потреби в коштах (інвестиціях). Фінансовий ризик виникає в результаті бажання або необхідності підприємства посилити свої ринкові позиції. Підприємство вимушене залучати додаткові кошти. Фінансовий важіль, який виникає внаслідок цього, впливає як на дохідність акціонерного капіталу, так і на ризик, пов'язаний з коливанням його дохідності. А в результаті — на величину дивіденду та курс акцій.

Розробляючи фінансовий план підприємства, необхідно враховувати зв'язок між ризиком та дохідністю. Залучення додаткових ресурсів підвищує ризикованість майбутніх доходів підприємства, але при цьому підвищується й очікувана дохідність акцій. Причому найбільш ризиковими для підприємства є фінансові інструменти з фіксованим рівнем дохідності. Функції ризик-менеджменту засновані на диференційованому підході до управління різними видами ризиків: ризиком ліквідності, кредитним, валютним, процентним, ціновим, пруденціальним та операційними ризиками.

Моніторинг - комплекс дій банку з отримання і аналізу інформації про клієнта та кредитну угоду протягом терміну дії кредитного договору. Моніторинг дозволяє оперативно реагувати на виникаючі ризики невиконання зобов'язань позичальником з кредитної операції, тим самим знижуючи імовірність виникнення проблемних кредитів. Моніторинг кредитних операцій здійснюється Головним банком та всіма регіональними підрозділами банку на регулярній основі і містить у собі:

- моніторинг виконання позичальником умов кредитної угоди, у першу чергу – своєчасності розрахунків по кредиту та відсотках;
- моніторинг фінансового стану на підставі наданої позичальником щомісяця та щокварталу фінансової інформації (звітності);
- моніторинг цільового використання кредитних коштів, досягнення запланованих показників бізнес-плану техніко-економічного обґрунтування позичальника;
- моніторинг забезпечення;
- моніторинг не фінансової інформації (юридичні аспекти, репутація позичальника, тощо).

Розробляючи фінансовий план підприємства, необхідно враховувати зв'язок між ризиком та дохідністю. Залучення додаткових ресурсів підвищує ризикованість майбутніх доходів підприємства, але при цьому підвищується й очікувана дохідність акцій. Причому найбільш ризиковими для підприємства є фінансові інструменти з фіксованим рівнем дохідності.

Повний комплекс заходів щодо управління ризиками здійснюється Департаментом ризик-менеджменту, відповідальним за оцінку, підтвердження і контроль ризиків на рівні фінансової групи.

В комерційному банку управління ризиками здійснюється шляхом розробки, затвердження та впровадження відповідних норм та процедур, спрямованих на оптимізацію співвідношення рівня ризиків та прибутковості операцій банку:

- комплексне управління усіма видами ризиків на рівні фінансової групи;

- централізація процесу управління усіма видами ризиків за винятком кредитного;
- делегування повноважень з прийняття кредитного ризику торговельної мережі банку;
- ефективна підтримка бізнес-підрозділів.

Структура Департаменту ризик-менеджменту розроблена для ефективної підтримки основних напрямків банку: корпоративного, роздрібногo та інвестиційно-банкiвського бізнесів.

Функції ризик-менеджменту засновані на диференційованому підході до управління різними видами ризиків: ризиком ліквідності, кредитним, валютним, процентним, ціновим, пруденціальним та операційними ризиками.

Більшість комерційних банків має розвинену систему формування рішень з прийняття кредитного ризику, що складається як з колегіальних органів, так і лімітів індивідуальних повноважень окремих менеджерів банку. Основний орган у системі ухвалення рішення - кредитний комітет. Моніторинг - комплекс дій банку з отримання і аналізу інформації про клієнта та кредитну угоду протягом терміну дії кредитного договору. Моніторинг дозволяє оперативнo реагувати на виникаючі ризики невиконання зобов'язань позичальником з кредитної операції, тим самим знижуючи імовірність виникнення проблемних кредитів. Моніторинг кредитних операцій здійснюється Головним банком та всіма регіональними підрозділами банку на регулярній основі і містить у собі:

- моніторинг виконання позичальником умов кредитної угоди, у першу чергу – своєчасності розрахунків по кредиту та відсотках;
- моніторинг фінансового стану на підставі наданої позичальником щомісяця та щокварталу фінансової інформації (звітності);
- моніторинг цільового використання кредитних коштів, досягнення запланованих показників бізнес-плану техніко-економічного обґрунтування позичальника;
- моніторинг забезпечення;
- моніторинг не фінансової інформації (юридичні аспекти, репутація позичальника, тощо).

Важливим елементом системи управління кредитними ризиками в банку є дотримання відповідних нормативів. Розглянемо встановлені НБУ нормативи кредитних ризиків (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативи кредитних ризиків

Норматив	Назва	Методика розрахунку	Значення
H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	Співвідношення суми всіх вимог банку до цього контрагента та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента, до капіталу банку.	не має перевищувати 25 %
H8	Норматив великих кредитних ризиків	Співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків, наданих банком щодо всіх контрагентів або груп пов'язаних контрагентів, з урахуванням усіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку	не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку
H9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру	Співвідношення суми всіх зобов'язань цього інсайдера перед банком і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та статутного капіталу банку.	не має перевищувати 5 %
H10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам	співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100 відсотків суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та статутного капіталу банку.	не має перевищувати 30 %

Джерело: складено на основі [7].

Ці нормативи встановлені Національним Банком України з метою зменшення банківських ризиків. Їх недотримання може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку.

Комерційні банки надає малому та середньому бізнесу доступ до довгострокових кредитних ресурсів, можливість розвитку, оновлення виробничих потужностей, збільшення обсягів діяльності.

По мірі надання позичальником необхідних для видачі кредиту матеріалів комерційний відділ банку:

- проводить аналіз економічного стану позичальника, його поручителів та гарантів у відповідності з методиками НБУ;
- перевіряє техніко-економічне обґрунтування заходу, що кредитується, розрахунки ефективності використання кредиту, джерел та строків його погашення;
- проводить експертизу заставленого майна, перевіряє місцезнаходження, право власності заставодателя або майнового поручителя на предмет застави, визначає його ліквідність, доцільні заходи щодо його збереження, з'ясовує чи не є майно предметом застави по іншим зобов'язанням;
- готує проекти кредитного договору та інших документів, які визначають правові відносини між банком і позичальником.

Комерційний банк має розвинену систему формування рішень з прийняття кредитного ризику, що складається як з колегіальних органів, так і лімітів індивідуальних повноважень окремих менеджерів банку. Важливим елементом системи управління кредитними ризиками в банку є дотримання відповідних нормативів.

Література

1. Банківські операції : підручник.–2–ге вид., випр. і доп./ А.М.Мороз, М.І. Савлук, М.Ф.Пуховкіна : [за ред. д.е.н. проф. А.М.Мороза]. – К. : КНЕУ, 2005. – 476 с.
2. Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посібник – 4-те вид., перероб. і доп. / О.В. Васюренко. – К. : Знання, 2004. – 324 с.
3. Бланк І.О., Гуляєва Н.М. Інвестиційний менеджмент : підручник / І.О. Бланк, Гуляєва Н.М. – К. : КНТЕУ, 2006. – 398 с.
4. Куриленко Т. П. Інвестиційне проектування: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Т. П. Куриленко // Міжнародний ун-т фінансів. – К., 2005. – 140 с.
5. Операції комерційних банків / Р. Коцовська, В. Ричаківська, Г. Табачук, Я. Грудзевич, М. Вознюк. – 3-те вид. – Львів : ЛБІ НБУ, 2003. – 500 с.
6. Старіков О.Ю. Напрямки удосконалення інвестиційного менеджменту аграрних підприємств // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / О.Ю. Старіков / [За ред. П.Т. Саблука]. – К. : ДОД Інституту аграрної економіки, 2005. – С. 229–233.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

In this paper it is shown that in order to minimize the risk of commercial banks in making decisions on granting investment loan takes into account all risk factors. In the commercial bank risk management is carried out by the development, approval and implementation of relevant rules and procedures aimed at optimizing the ratio between the level of risk and profitability of operations of the bank.

Keywords: *investment loans, commercial bank risk management, monitoring.*

В статті показано, що для мінімізації ступеня ризику в комерційних банках при прийнятті рішень о наданні інвестиційного кредиту учитуються всі фактори ризику. В комерційному банку управління ризиками здійснюється шляхом розробки, утвердження і впровадження відповідних норм і процедур, направлених на оптимізацію співвідношення рівня ризиків і доходності операцій банку.

Ключевые слова: *инвестиционный кредит, коммерческий банк, управление рисками, мониторинг.*